

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 340.15

Чернік Світлана Дмитрівна,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
та адміністративного права
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
e-mail: chernik_svitlana@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-3290-1797>

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ВПЛИВУ РИМСЬКОГО ПРАВА НА ФОРМУВАННЯ АНГЛІЙСЬКОГО ПРАВА

Стаття присвячена дослідженню основних наукових підходів до визначення впливу римського права на англійське право, узагальнено результати наукових досліджень у визначеному напрямку. Означено, що римське право стало основою для формування багатьох країн світу, зокрема європейських. Перебування території Британських островів під владою Римської імперії дає підстави для дискусій в наукових колах щодо питання впливу римського права на англійське право. Виділено дві групи вчених, які відстоюють різні позиції. Одна група вчених наполягає на відсутності такого впливу, інша – доводить протилежне. Досліджено основні аргументи, наведені науковцями. Акцентовано увагу на тому, що вчені, які заперечують наявність впливу римського права на англійське право, вважають основою його формування звичаєве право племен германського походження, які завоювали Британію. У статті відображено доводи науковців, які прослідковують взаємодію римського права з правом Англії. Встановлено, що норми римського права застосовувалися в англійських судах, вивчалися в університетах Англії, застосовувалася відповідна термінологія, правові методи, загальні поняття, принципи, цінності. Окремо приділено увагу вивченню рецепції римського права в Англії, яка мала латентний характер та особливі форми. З'ясовано, що розбіжності щодо визначення впливу римського права та англійське право прослідковуються у характеристиці джерел англійського права, зокрема судового прецеденту. Відзначено, що між країнами відбувається постійна взаємодія на світовому, регіональному, міждержавному рівнях, що дає можливість переймати досвід одна одної. Зроблено висновок, що в науковій літературі немає єдиного підходу до визначення впливу римського права на англійське право, що пов'язано із різним розумінням ступеня його взаємодії.

Ключові слова: римське право, право Англії, загальне право, джерела права, рецепція.

Chernik S. SCIENTIFIC APPROACHES TO DETERMINING THE INFLUENCE OF ROMAN LAW ON THE FORMATION OF ENGLISH LAW

The article is devoted to the study of the main scientific approaches to determining the influence of Roman law on English law, summarizes the results of scientific research on the presence or absence of interaction between Roman and English law. It is determined that Roman law became the basis for the formation of many countries, including European ones. The peculiarities of the history of England give grounds for discussions in scientific circles on the question of the influence of Roman law on English law. There are two groups of scientists who defend opposite positions. One group of scientists insists on the absence of such influence, another - proves the opposite. The main arguments presented by various scientists are investigated. Emphasis is placed on the fact that scholars who deny the influence of Roman law on English law, consider the basis of its formation the customary law of tribes of Germanic origin who lived in the British Isles. The article reflects the arguments of scholars who trace the interaction of Roman law with the law of England. It is established that these are the following provisions: the rules of Roman law were applied in English courts, studied in the universities of England, the appropriate terminology, legal methods, general concepts, principles, values are used. Special attention is paid to the study of the reception of Roman law in England, which had a latent nature and special forms. It has been found that differences in the definition of the influence of Roman law and English law can be traced in the characterization of the sources of English law, in particular judicial precedent. It is noted that there is a constant interaction between the countries at the world, regional, interstate levels, which gives the opportunity to learn. It is concluded that in the scientific literature there is no single approach to determining the influence of Roman law on English law, which is associated with different understandings of the degree of its interaction.

Key words: Roman law, English law, common law, sources of law, reception.

Постановка проблеми. Римське право мало визначальний вплив на становлення правової системи багатьох держав світу. Ідеї та положення, розроблені римськими юристами, заклали основу формування континентальної системи права. Країни, які опинилися під владою Римської держави або зазнали політичного, економічного та культурного її впливу, у процесі взаємодії запозичували норми римського права для розвитку національних правових систем. Історія держави Англії також пов'язана із Римською імперією. До початку I тис. корінне населення Британських островів знаходилося під її владою. Проте

згодом племена германського та скандинавського походження завоювали територію Британії та започаткували формування власної державності на основі норм звичаєвого права. Своєрідний шлях розвитку англійського права призвів до неоднозначної оцінки в наукових колах впливу римського права на нього.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання взаємозв'язку римського на англійського права досліджувалося у багатьох працях учених, зокрема, Р. Давида, К. Цвайгерта, Х. Кетца, Е. Аннерса, К. Осаке, С. Харитонова, М. Гейко, А. Романова, А. Марченко, Б. Малишева, О. Чернецької, В. Шилінгова, С. Полянський та інших. Відомі компаративісти Р. Давид, К. Цвайгерт та Х. Кетц у контексті вивчення розвитку правових сімей світу, вивчали їх витoki, історичні основи формування. С. Харитонов та М. Гейко розглядали характерні риси рецепції римського права в англійській правовій традиції. Науковці досліджували причини рецепції римського права в Західній Європі, визначили характер та форми рецепції римського права в Англії. У цілому більшість науковців вивчали вплив римського права на англійське право у контексті дослідження розвитку англосаксонської правової сім'ї або англійського права. У зв'язку з цим виникає потреба узагальнити наукові підходи до визначення впливу права Римської держави на формування загального права Англії.

Мета статті – дослідити основні наукові підходи до визначення впливу римського права на формування англійського права, узагальнити результати наукових досліджень у цьому напрямку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Римське право стало підґрунтям для формування права європейських країн. Особливості історичного розвитку населення Британських островів дають підстави для дискусій у наукових колах щодо ролі римського права у становленні права англійської держави. Одна група вчених вважає, що римське право безпосередньо вплинуло на формування англійського права, інша – заперечує його взагалі. Розглянемо наукові підходи окремих вчених, які відстоюють різні позиції у цьому питанні.

Зупинимось на вивченні праць першої групи вчених. Серед них слід назвати Р. Давида, К. Цвайгерта, Х. Кертца, Е. Аннерса та інших. На їх переконання, римське право не мало особливого впливу на формування права Англії, про що свідчить аналіз історії становлення англійського права. Так, компаративіст Р. Давид заперечував вплив римської юриспруденції на становлення права Англії. Вчений зазначав, що, хоча римське панування тривало певний час на території Британії, воно залишило в Англії не більший слід, ніж кельтський період у Франції або іберійський період в Іспанії. Він аргументує це тим, що для істориків англійського права становлення права починається з епохи, коли римське панування припинилося та різні племена германського походження – сакси, англи, юти, датчани – закріпилися в Англії [3, с. 209].

Німецькі дослідники К. Цвайгерт та Х. Кетц також дотримувалися подібної позиції стверджуючи, що вплив римського права на англійське загальне право протягом всієї історії його розвитку був украй незначним та не торкнулося його основ [11, с. 224].

Інший вчений Е. Аннерс, досліджуючи історію європейського права, приєднується до вище зазначеної думки та додає, що зі знищенням римського протекторату припиняє свою дію і римське право. Англи та сакси, подібно іншим германським племенам, принесли із собою власне родове право, що містило характерні для германського родового суспільства право примирення [1, с. 194]. Тим самими витіснивши римське право з території Британії. На переконання українських вчених О. Чернецької та В. Шилінгова, римське право, незважаючи на тривале панування на Британських островах, не залишило жодних слідів у праві Англії [12, с. 348].

Таким чином, представники першої групи вчених доводять, що основою для формування англійського права стало звичаєве право племен германського походження, які проживали на території Британських островів. Відлік часу становлення права Англії пов'язують із періодом, коли вже закінчилося римське панування.

Друга група вчених (К. Осаке, Г. Берман, С. Харитонов, М. Гейко, А. Романов, А. Марченко, Б. Малишев та інші) дотримується позиції щодо беззаперечного впливу римського права на формування англійського права. Хоча більшість з них зазначають, що ступінь впливу на романо-германську та англо-американську правову систему був відмінним. Наприклад, науковець К. Осаке вважає: «Римське право неминуче вплинуло на розвиток англійської права, але в меншій мірі, ніж на розвиток романо-германського права. Англійське право дуже багато запозичило з римського права: термінологію, правові методи, загальні поняття, принципи, цінності» [7, с. 31].

Аналізуючи історію розвитку європейського права, вчені знаходять спільні риси англійського та римського права. Зокрема, на думку Г. Бермана, «всі західні правові системи – англійська, французька, німецька, італійська ... та ін. – мають спільні історичні корені, з яких вони виводять не лише загальну термінологію та загальні методи, але й загальні поняття, загальні принципи права і спільні цінності» [2]. Під загальними історичними коренями західного права він розуміє римське приватне право, канонічне право і філософію природного права.

Про помітний вплив римського права на англійське в початковий період його розвитку зазначає науковець А. Романов. Він вказує, що римські норми права застосовувалися в судах Англії. Джерела римського права визнавалися церковними та торговими міськими судами. Окремі інститути римського права використовувалися в практиці навіть тих судів, на які поширювалася юрисдикція загального права.

Водночас в університетах Оксфорда та Кембриджа працювали кафедри римського права. Проте досить широкого визнання, на відміну від інших країн Європи зазначеного періоду, римське право в Англії не отримало [9, с. 80-81].

Про історичні корені римського та англійського права також зазначає Є. Полянський. На його переконання, загальне право формувалося на «залишках» римського права, англосаксонських і норманських правових традиціях. Після залишення Британії римськими легіонами право Риму втрачає вплив на ці території. Проте не можна говорити про його повну відсутність. Він вважає, що англійському праву від римського залишився принцип *naturalis ratio*, відповідно до якого справи вирішувалися судом на засадах справедливості, доцільності, власного досвіду й розсуду суддів. Він зазначає, що римське право впливало на майбутнє англійське право як прямо (у період римського панування на Британському півострові), так і опосередковано (через закони, прийняті на основах римського права в V-XI ст.) [8, с. 241].

Стверджуючи про беззаперечний вплив на загальне право Англії римського права вчені вказують на запозичення норм римського права, його особливості, зокрема характер та форми рецепції римського права. Українські вчені Є.О. Харитонов та М.О. Гейко зазначають, що рецепція римського права в англійському праві відбулася, хоча мала латентний характер та специфічні форми. На їхню думку, «англійська правова традиція» розвивалася в межах західноєвропейської традиції права, тому уникнути її впливу було неможливо. Водночас римське право стало одним із джерел формування англосаксонської правової системи. Основними формами рецепції римського права Англії вчені називають: вивчення римського права у юридичних навчальних закладах як юридичної загальноосвітньої дисципліни з метою формування світогляду майбутніх правників; вивчення римського права як надбання культури; використання методики створення норм права та методики їхнього тлумачення і застосування [10, с. 8-9].

Б. Малишев акцентує увагу на тому, що основним змістом взаємодії англійського та римського права було сприйняття загальних ідей та принципів останнього, що мало творчий, а не механічний характер. Ідеї та принципи спочатку переосмислювались та узгоджувались суддями з вже існуючими приписами, адже формалізованість процедур загального права заважала безпосередній імплементації будь-яких конструкцій, породжених іншими правовими системами. Водночас взаємодія загального права та римського права полягає у здійсненні побічного впливу на загальне право через паралельні системи норм права – канонічного, торговельного, а також права справедливості [5, с. 52].

Розбіжності щодо визначення впливу римського права та англійське право або його заперечення прослідковуються й у характеристиці джерел англійського права, насамперед судового прецеденту. Так, науковець Л. Данькова, досліджуючи судовий прецедент як джерело англосаксонського права, вказує, що розвиток права в Англії та на європейському континенті відбувалося різними шляхами, в основному завдяки розбіжностям в юридичній техніці, оскільки, створивши свою власну правову культуру та відмовившись від використання римського права, англійське право розвивалося автономним шляхом, а рецепція римського права не торкнулася його основ [4, с. 27].

Інший науковець А. Марченко у контексті вивчення прецедентного права Англії доводить протилежне. Він стверджує, що історично вперше судовий прецедент виник в рамках давньоримської правової системи та знайшов свій найбільш повний розвиток та втілення в межах англо-американського, а точніше англійського права. Тут він остаточно сформувався як джерело права в тому класичному вигляді, в якому постає та широко використовується в англійській правовій системі до цього часу [6, с. 267]. Такий зв'язок щодо формування джерел англійського права підтверджує наявність впливу римського права.

Отже, друга група вчених дотримується позиції беззаперечного впливу римського права на формування англійського права, хоча визначають різний його ступінь. Основними аргументами є: спільність історії, застосування норм римського права у суді, вивчення римського правової культури, використання методики створення норм права та їхнього тлумачення тощо. Слід погодитися з думкою вчених про наявний вплив римського права на формування англійського права, оскільки розвиток кожної держави не може відбуватися ізольовано. Постійна взаємодія держав на світовому, регіональному, міждержавному рівнях дає можливість переймати досвід одна одної та розвивати національне право.

Висновки. У результаті проведеного дослідження ми прийшли до наступних висновків. У науковій літературі вченими висловлюються різні позиції щодо впливу римського права на формування права Англії. Одна група вчених стверджує про відсутність такого зв'язку, що пов'язують із особливостями історичного розвитку англійської держави та відносно нетривалим періодом панування Римської держави на території Британських островів. Друга група вчених стверджує протилежне, вважаючи, що норми римського права застосовувалися в англійських судах та вивчалися в університетах Англії. Окрім того, в загальному праві застосовуються відповідна термінологія, правові методи, загальні поняття, принципи, цінності. Рецепція римського права в Англії мала латентний характер та особливі форми. Враховуючи вищевикладене, можна стверджувати про наявність впливу римського права на формування англійського права, хоча й у значно меншому обсязі, ніж у країнах континентальної Європи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Аннерс Э. История европейского права. М.: Наука, 1996. 397 с.
2. Берман Г. Дж. Западная традиция права: эпоха формирования. М.: Инфра-М-Норма, 1998. 624 с.

3. Давид Р. Основные правовые системы современности (сравнительное право); пер. с фр. В. Туманова. М.: Прогресс, 1988. 279 с.
4. Данькова Л.И. Судебный прецедент в англосаксонской системе права: исторический аспект. *Vesnik of Yanka Kupala State University of Grodno. Series 4. Jurisprudence*. 2013. №3 (150). С. 27-33.
5. Малишев Б.В. Судовий прецедент у правовій системі Англії (теоретико-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2002. 229 с.
6. Марченко А.А. Историко-правовый экскурс генезису прецедентного права. *Наука і правоохорона*. 2013. № 3. С. 267-275.
7. Осаке К. Сравнительное правоведение в схемах: Общая и Особенная части. М.: Дело, 2002. 464 с.
8. Полянський Є. Першоджерела англо-американської юриспруденції: від права Стародавнього Риму до формування загального права. *Юридичний вісник*. 2014. №6. С. 239-244.
9. Романов А.К. Право и правовая система Великобритании. М. : ФОРУМ, 2014. 288 с.
10. Харитонов Є. О., Гейко М. О. Характерні риси рецепції римського права у англійській правовій традиції. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. Вип. 31. С. 5-9.
11. Цвайгерт К., Кетц Х. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права: В 2-х т.т. Том I. Основы: Пер. с нем. М., 2000. 480 с.
12. Чернецька О. В., Шилінгов В. С. Право Англії як класична модель прецедентного права. *Часопис Київського університету права*. 2015. №4. С. 348-352.

REFERENCES:

1. Anners, E. (1996). *Ystoriya evropeiskoho prava*. [History of European law]. M.: Nauka [in Ukrainian].
2. Berman, H. Dzh. (1998). *Zapadnaia tradytsiia prava: epokha formirovaniia*. [Western tradition of law: the era of formation]. M.: Ynfra-M-Norma [in Ukrainian].
3. Davyd, R. (1988). *Osnovnye pravovye systemy sovremennosti (sravnytelnoe pravo)*. [Basic legal systems of today (comparative law)]. M.: Prohress [in Ukrainian].
4. Dankova, L.Y. (2013). *Sudebnyi pretsedent v anhlosaksonskoi systeme prava: ystorycheskyi aspekt*. [Judicial precedent in the Anglo-Saxon legal system: a historical aspect]. *Vesnik of Yanka Kupala State University of Grodno*, 3 (150), 27-33. [in Ukrainian].
5. Malyshev, B.V. (2002). *Sudovyi pretsedent u pravovii systemi Anhlii (teoretyko-pravovyi aspekt)*. [Judicial precedent in the legal system of England (theoretical and legal aspect)]. Candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
6. Marchenko, A.A. (2013). *Istoryko-pravovyi ekskurs henezysu pretsedentnoho prava*. [Historical and legal digression of the genesis of case law]. *Nauka i pravookhorona*, 3, 267-275 [in Ukrainian].
7. Osakve, K. (2002). *Sravnytelnoe pravovedenye v skhemakh: Obshchaia y Osobennaia chasty*. [Comparative jurisprudence in schemes: General and Special parts]. M.: Delo [in Ukrainian].
8. Polianskyi, Ye. (2014). *Pershodzherela anhlo-amerykanskoi yurysprudentsii: vid prava Starodavnoho Rymu do formuvannia zahalnoho prava*. [The primary sources of Anglo-American jurisprudence: from the law of ancient Rome to the formation of common law]. *Yurydychnyi visnyk*, 6, 239-244 [in Ukrainian].
9. Romanov, A.K. (2014). *Pravo y pravovaia sistema Velykobyrtanyu*. [UK law and legal system]. M. : FORUM [in Ukrainian].
10. Kharytonov, Ye. O., & Heiko, M. O. (2007). *Kharakterni rysy retseptsii rymskoho prava u anhliiskii pravovii tradytsii*. [Characteristic features of the reception of Roman law in the English legal tradition]. *Aktualni problemy derzhavy i prava*, 31, 5-9 [in Ukrainian].
11. Tsvaihert, K., & Ketts Kh. (2000). *Vvedenye v sravnytelnoe pravovedenye v sfere chastnoho prava: V 2-kh t.t. Tom I. Osnovy*. [Introduction to comparative law in the field of private law: In 2 vols. Tom I. Basics]. Moskva [in Ukrainian].
12. Chernetska, O. V., & Shylinhov, V. S. (2015). *Pravo Anhlii yak klasychna model pretsedentnoho prava*. [Law of England as a classical model of case law.]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, 4, 348-352 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції: 18.10.2020